
a palackposta érkezése (II.)

Újabb jegyzetek Sinkó Ervin nehéz honfoglalásáról

BOSNYÁK ISTVÁN

A *Híd* szeptemberi számában, a sinkói életmű visszhangjával és „irodalomtopográfiájával” foglalkozó filológiai cikkünkben annak a reménynek adtunk hangot, hogy ez az életmű egy új reneszánsz előtt áll. Időközben néhány újabb — hazai és külföldi — palackposta érkezett, számunkra szintén azt tanúsítva, hogy a szóban forgó remény nemcsak szubjektív vágy, hanem *reális* lehetőség is egyszersemind.

Említett közleményünkben ugyanakkor hangot adtunk annak a meggyőződésnek is, hogy a sinkói életmű küszöbönálló reneszánszát *első-sorban* a benne rejlő *gondolatiság*, pontosabban: annak történelmi relevanciája és időszerúsége teszi egyre elodázhatatlanabbá. Az újabb palackposták, úgy tűnik, ezt a meggyőződésünket is alátámasztják, ugyanis kisebb vagy nagyobb bizonyítóapparátussal, de kivétel nélkül kitérnek a sinkói gondolat életességére is.

Másrészt, az újabb reagálások — akárcsak a régebbiek — a sinkói életmű adekvát gondolati/eszmei értékelése mellett az életmű *irodalmi* értékelését (és újraértékelését) is sürgetik.

Jegyzetünknek, mindebből következően, hármas feladata van: összegezni az életmű szellemi tartalmára vonatkozó újabb véleményeket; áttekinteni az opus irodalmi értékeléseit; válaszolni azokat a módszertani kérdéseket, amelyeket az életmű ilyen jellegű értékelése vet föl. Az első teendő folytatásos jellegű, ti. csupán arra hivatott, hogy kiegészítse az előző közleményünkben már számba vett eszmei értékeléseket; a második feladat visszatekintést is föltételez, mivel a korábbi palackpostákból annak idején nem emeltük ki az életmű irodalmi értékeléseit; s végül, az utolsó teendő is csupán anticipálásra hivatott, s nem probléma-lezárásra: nem az „utolsó szót” akarjuk kimondani a Sinkó-életmű irodalmi értékelésében, hanem — jobbra — csak az elsőt: a módszertant...

1.

A sinkói életmű gondolati relevanciájáról Tamás Gáspár Miklós adott elsőként újabb értékelést, Bretter György Sinkó-gyűjteménye kapcsán (Sinkó Ervin: *Don Quijote útjai*. Válogatta, az előszót írta és jegyzetekkel ellátta Bretter György. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest 1975), a romániai *A Hétben* (Az utópia kockázata. *A Hét*, 1975. szept. 5.). A jelzett gyűjteményt vizsgálva szerzőnk elsődlegesen gondolkodónak, „műfaj és szakma nélküli kérdezőnek” minősíti Sinkót, s gondolatosságának etikai tartalmáról, moralizmusának és utópizmusának összefüggéséről ad — igen lényeges — jellemzést. „Mi az, hogy moralista?” — kérdi e kritikai esszé írója, s válaszában mindvégig a *Don Quijote útjaiban* közölt dokumentumokhoz tartja magát, nem különül el tőlük, rájuk variál, s ily módon lesz adekvát, tárgyával megegyező a felelete: „Moralista az az ember, akinek szakmája a hétköznapi cselekedetein érzett aggály, aki nem a technikai célszerűség szemszögéből vizsgálja az életet, de azért azt vizsgálja, eszméiben hisz — miben hinne? —, de látja, amit lát, és oda is néz. (...) Hinni az utópiában annyit jelent, mint föltételezni magunkról a történelem lehetséges irányának ismeretét. A moralista, ha az immanenciában is cselekszik, hisz kénytelen vele, nem ott gondolkodik, hanem a transzcendenciában. Hinni az utópiában annyit, mint a morális szemléletet erkölcsös akarássá változtatni, pontosabban egy bizonyos politikai irányba mutató akarást erkölcsileg megszentelni, az erkölcsi meditáció helyzeti energiáját morális lázadássá változtatni, az erkölcsi szemlélődést és összpontosítást fegyverként használni. Hinni az utópiában nem a moralista dolga. A moralista egyetlen utópiája az, hogy erkölcsi szemlélete kívül van a »világ így megyen« alpári immanenciáján, hogy *valahonnan* nézi azt, amit néz — ebben pedig nem kell hinni sem, ez evidencia, ez — ahogy Wittgenstein mondja — *megmutatkozik*. (...) Azt mondtam, hogy a moralista nem hihet az utópiájában, mert nincs rá az ész előtt megálló bizonyítéka, de hogy — lévén szakmája a hétköznapi immanenciája — a transzcendenciában gondolkodik. De ha mindenkinek van, néki mi más lehet utópiája, mint a transzcendencia maga? Sinkó Ervin egész életműve arra épül, hogy számára utópia és transzcendencia egy és ugyanaz.” Szerzőnk az így értelmezett gondolati opus legjelentősebb alkotásának a nagy önéletrajzi esszét és a sztalinizmus fenoménjét demisztifikáló, naplójegyzetekre alapuló emlékiratot tartja: „... Sinkó Ervin legfontosabb művei a *Szemben a bíróval* és az *Egy regény regénye*. Ez a két mű dokumentum. Csak dokumentum. Olyan szöveg, amin a történelem lancettája már elvégezte a műtétet, amitől a műnek nincs többé függőleges dimenziója. A történelemben, de az utópia nevében s jegyében leélt élet — ha az utópia, a tett igaz volt — irodalom és forma nélkül is fölfelé tör, a kétséges magasba.” Az *Egy regény regénye* szellemi relevanciájához aztán szerzőnk még hozzáadja: „Az immanenciát éppen az teszi tökéletessé, ha legyőzték. Ha megszabadul a »világ így megyen« alpáriságától. Ha finom, kerek, megedzett: sátáni. Ha a gonosz olyan, mint Bloch legutóbbi nyilatkozatának (a *Die Zeitben*) a címe mondja: *Das kostümierte Böse*, a jelmezes gonosz. Erről szól az *Egy regény regénye*, ennek a cizellált gonosznak a forradalmi fölrobbantása, Sinkó Ervin, a szegény próféta, utolsó váteszi átka.” Kritikai esszéjének bevezetőjében szerzőnk ezt írja: „Kijelentésem: Sinkó Ervin életműve a

19-es emigráció egyik legjelentékenyebb műve (az *Ideologie und Utopie*, a *Geschichte und Klassenbewusstsein*, a *Great Transformation* azért játszott szerepet a világ kultúrájában, mert világnyelven jelentek meg...), továbbá, hogy ez az életmű európai jelentőségű, tehát gondjaink föl- és megoldásához szükség van rá — lehet készpénznek venni, s lehet legyinteni fölötte, ki hogy akarja.” Nos, annak alapján, *amit és ahogy* a szerző megragad a sinkói gondolatból, aligha lehet — legyinteni!

Sükösd Mihály a *Valóság* novemberi számában közöl átfogó Sinkó-tanulmányt (Sinkó Ervin: értelmiségi a forradalomban, forradalom az értelmiségiben. *Valóság*, 1975/11.), s benne külön fejezetet szentel a gondolkodó Sinkó jellemzésére. Eközben két alapfogalmat használ: messianizmus és marxizmus. A marxista gondolat gyökereit szerzőnk a részletes szövegvizsgálat nélkül is valószínűnek találta Sinkó-lektűrökben látja; szerinte Sinkó marxista képzettsége mindenekelőtt *A tőkére, a Bevezetés a politikai gazdaságtan bírálatába* c. műre a Feuerbach-tézisekre s általában az érett Marx műveire, valamint Engels ismertebb tanulmányaira, Lenin 1919 körüli cikkeire és az *Allam és forradalomra* alapozódott. Sükösd fontosságot tulajdonít a jelenlegit megelőző cikkünkben is kiemelt életrajzi ténynek, hogy Sinkó 1935-ben az akkoriban felfedezett *Gazdasági-filozófiai kéziratokat* is olvasta, méghozzá, ahogy maga írta moszkvai naplójában: lenyűgöző lektűrként, azonban Sükösd szerint a fiatal Marx alapszövege korántsem alakította át Sinkó világlátását olyan mértékben, mint pl. Lukács Györgyét. Sinkó marxista képzettségével kapcsolatban szerzőnk hangsúlyozza, hogy módszeres gondolkodó volt ugyan, de nem szakfilozófus, és marxista ismeretanyagát „elvileg eklektikusan, gyakorlatilag célirányosan társította másfajta olvasmányaival”. Nem kevésbé jelentős, hogy az ilyen alapzatú sinkói képzettséget Sükösd a leninizmus irányába tágítja. „Marxista volt; szabatosan: marxista—leninista” — állapítja meg Sinkóról a jelzett fejezetben, s ezt megelőzően konkretizálja is, miben látja az ő tartós kötődését a leninizmushoz: „Sinkó Ervin korai eszmélése óta a világ gyakorlati átalakítását gondolta el létezése alapvető céljául, s haláláig ennek a forradalmi tevékenységnek az értelmiségi közkatónája maradt. (...) Sinkó leninista lett 1917-ben, a bukovinai fronton, elvi előkészületek nélkül, abban a patetikus percben, amikor az őt átölelő, rongyos-mocskos orosz katona szájából először hallotta Lenin nevét. Leninista maradt haláláig: költői-filozófiai látomása a világról ragaszkodott a példához, amelyet Lenin a fiatal Szovjetunióra és a nemzetközi szocializmusra hagyott. Sinkó leninizmusa végleges volt, de nem töretlen és nem folyamatos; a gyakorlati szerepet felbarázdálta és az írásos életműben megjelent mindaz, ami a Lenin utáni nemzetközi munkásmozgalom fél évszázadában igazságnak és tévedésnek, győzelemnek és vereségnek számított.” Mint *értelmiségi* leninistának, Sükösd különleges helyet és szerepet jelöl ki Sinkónak a nemzetközi író-kortársak között, akik a forradalom veresége, illetve az általuk másként elképzelt győzelem után elfordultak a mozgalomtól és vagy hangos antikommunisták, vagy hallgatag kiábrándultak lettek (Malraux, Silone, Orwel, Koestler, R. Wright). Velük szemben szerzőnk a sinkói pozíció egyediségét domborítja ki: „rá hasonlító társak nélkül, szinte egyes-egyedül áll a XX. század értelmiségi forradalmárainak arcképcsarnokában. Mondtuk, hogy haláláig leninista maradt; létezéséhez a renegátság árnyéka

sem fért; a forradalmár hú maradt, közben, belül, az értelmiségi folyvást kételkedett. Szerepe azért különleges, mert Sinkó — krisztiánus korszakának néhány évét leszámítva — soha, sorsa mélypontjain sem lépett ki a mozgalomból: belülről volt, különvéleménnyel. Esze, képzettsége, racionalizmusa mellett és ellenére hívó volt és maradt, létezését a hit és a hitben való kételkedés együttes állapotába ágyazta.”

Az értelmiségi-forradalmári hitnek egy sajátos válfajában, a messianizmusban látja Sükösd a gondolkodó Sinkó másik alapvető jellemzőjét. „A XX. századi munkásmozgalomba került értelmiségi forradalmár messianizmusát talán az ő pályája és műve érzékelteti a legteljesebben” — állapítja meg, miközben a messianizmust nemzedéki jellegzetességgé általánosítja a XX. századi magyar eszmetörténetben különösen Lukács György világlátásában tulajdonít neki különös jelentőséget. Magát a messianizmus fogalmát is Lukácsból értelmezi, ti. a „vallásos ateizmus” egyik változatának tartja — „Ahogy a vallásos hívő Krisztus eljövetelét, úgy várja a messianisztikus forradalmár a Forradalmat” —, azonban hangsúlyozza, hogy az idős Lukács igen szigorúan ítélte meg saját ifjúkori „marxista üdvánát”, vele szemben viszont „Sinkó sosem bírálta felül messianizmusát. Alapeleme volt, mint a levegő. Messianisztikus hitét folyvást iróniával és öniróniával keretezte, de szabadulni tőle nem tudott, nem akart”. Sükösd abban látja a messianisztikus forradalmári hit lehetséges buktatóit, hogy igézetében a történelemcsinálás materiális tényezőinél fontosabbnak bizonyul az erkölcsi *kell* változtatni képes hatalma; hogy e hit megszállottjai pusztán *érzelmileg*, a racionális, értelmi analízis kikapcsolásával viszonyulnak forradalmi vágyképükhöz; hogy az érzelmi beállítottság könnyen átválthat a messianizmus teljes ellentétébe, az „önfelfaló kiábrándultságba”. A tanulmány írója aztán épp abban sejteti — bár explicite nem hangsúlyozza — a sinkói messianizmus sajátosságát, egyediségét, bizonyos személyi többletét, hogy a pusztán-érzelmi túlfűtöttséget racionális elemekkel ellenpontozza. „Hit és kétely, rajongás és irónia: ikertestvérek Sinkó Ervin életútján, az életmű minden darabjában” — írja Sükösd, majd még egyértelműbben utal a sinkói messianizmus személyi többletére: „Sinkó Ervin — marxistaként, ateistaként — »magáévá élte«, gyakorlati íróságának szolgálatába állította a »transzcendenciából« mindazt, amit hasznosíthatott. Kipárolta, önmagához hasonlított, amire önmaga *racionalizált hitéhez* (kiem. B. I.) szükségese lehetett.”

Bányai János kritikája a Bretter György gondozásában megjelent *Don Quijote útjairól* (A gondolkodó drámája. *Magyar Szó*, 1975. okt. 11.) szintén kitér a gondolkodó Sinkó értékelésére. Legfontosabb ilyen jellegű megállapításainak azok tűnnek, amelyek az ifjú-sinkói gondolat történelembe-ágyazottságát és korszinten való intenzív megnyilvánulását domborítják ki. „Közvetlenül a történelemből fakadnak ezek a kérdések, nem a gondolkodás absztrakciói” — állapítja meg Bányai, majd így részletezi e találó megállapítását: „A konkrét történelem konkrét kérdéseire válaszol tehát Sinkó Ervin, amikor — szemben a bíróval — saját létét érzi problematikusnak. (...) A démonok ellen (korának jobb- és baloldali démonai ellen, B. I.) a gondolkodó — az esszé- és tanulmányíró — saját egyéniségének drámájával lép fel hatékonyan és teljes odaadással...”

Lévay Endre recenziója a *Don Quijote útjairól* (Egy szellemi talaj fel-

fedezése. *Üzenet*, 1975/11.) nem fejt ki, csak pusztán sejteti, hogy szerzője ma is időszerűnek érzi az ifjú-sinkói gondolatot: „a bennünk égő kérdésre nem is egy-két mondatából megkaptuk az őszinte emberi választ.”

Bányai János egyik újabb recenziója (Az élet mint műalkotás. *Magyar Szó*, 1975. okt. 18.) a sinkói gondolatnak immár nem az általános-filozófiai, illetve társadalom-ontológiai elemét, hanem az esztétikait minősíti. S noha bevezetőnkben azt ígértük, hogy a legújabb palackpostáknak az életmű *szellemi* tartalmaira vonatkozó megállapításait összegezve nem térünk vissza az előbbiekre, itt mégis indokoltnak látszik egy visszatekintő digresszió.

Mint előző cikkünkben egy más vonatkozásban: a sinkói életműnek a horvát irodalomhoz való, kétoldalúan termékeny kötődése kapcsán már utaltunk is rá, Marijan Matković abban látja a sinkói esztétikai gondolat jelentőségét, hogy a felszabadulás utáni horvát irodalom két évtizedében (1946—1966) Miroslav Krleža tanulmányirodalma mellett neki jutott a legjelentősebb szerep a baloldali esszéirodalom gondolati alapjainak kiszélesítésében, az esztétikai dogmák, fétisek és tabuk elleni harcban. (Vö.: Marijan Matković: Sinkó Ervin, a csodálatos kiránduló kirándulása. *Új Symposion*, 1968/44., valamint, részleteiben: *Szomszédság és közösség*. Délszláv—magyar irodalmi kapcsolatok. Bp. Akadémiai Kiadó 1972.) Méliusz József ezzel szemben egyrészt a romániai és csehszlovákiai magyar irodalom felől közelített Sinkó magánesztétikájának értékeléséhez, Gaál Gábor és Fábry Zoltán cselekvésetesztétikájával rokonítva azt, másrészt viszont általános jelentőséget, s ezen belül bizonyos anticipáló szerepet is tulajdonított a sinkói művészetszemléletnek: „nem egy gondolatot anticipál, amin később Hans Mayer, Ernst Fischer, Garaudy, Sartre töpreng, s még jóval előttek izgatta József Attila és Brecht esztétikai eszméjét...” (Vö.: Méliusz József: Sinkó Ervintől búcsúzva. *Híd*, 1968/3., valamint: M. J.: *Az új hagyományért*. Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest 1969) Itt említjük meg, hogy Méliusz József ezen megállapítása csakhamar gyakorlati igazolást is nyert, ti. Sinkó egyik esztétikai tanulmánya 1970-ben bekerült a *Marxistische Literaturkritik* című, a Bad Homburg-i Athenäum Verlagnál megjelent antológiába, F. Mehring, G. V. Plehanov, Ch. Caudwell, R. Weimman, J. Kott, E. Fischer, Lukács György, B. Brecht, L. Goldmann és mások tanulmánya mellé. Végül, digressziónk záradékaként, Bretter György értékelésére kell visszautalnunk. Ő az ifjú Sinkó esztétikai hitvallását minősíti, miközben a húszas évek végének marxista avantgarde-értékelésében rokonságot mutat ki a Lukács György-i és sinkói álláspont között, ugyanakkor pedig el is határolja e két esztétikai szemléletet, mondván, Sinkót elsődlegesen a társadalom-ontológiai kérdések foglalkoztatták az esztétika terén is, s nem a tisztán-esztétikaiak. Ez utóbbi szempontból Bretter „igazán fontos, kultúránk egésze számára alapvető jelentőségű” Sinkó-tanulmányunk minősíti az egyén esztétikai kiütkeresését taglaló Dosztojevszkij-esszét.

Ezen előzetes minősítések fényében aztán különös súlyt kap s nem szorul kommentárra Bányai János idézett, második kritikájának következő megállapítása: „A jugoszláviai magyar irodalom felszabadulás utáni alakulására és fejlődésére, az ez időben kialakult és ma is érvényben levő irodalmi szemléletre — líraelméletünkre, kritikánkra, irodalomtörténetünkre — Sinkó Ervin *munkássága*, művei elsősorban, de közvetlen

részvétele is meghatározó hatást tett. Aligha lehet manapság irodalmi gondolkodásunkról ennek a hatásnak számba vétele nélkül szólni, hiszen számtalan, napról napra visszatérő, Sinkó irodalmi tevékenységében már felismert témája van irodalmi tudatunknak. Az olyan témák, mint költészet és forradalom, élet és műalkotás, tükrözés és kreáció, irodalmi hagyomány és kritika, világnézet és esztétikum, tartalom és forma stb. — valójában a marxista irodalomtudomány mindig időszerű problémái — az ő műveiben és munkásságában, ha gyakran továbbgondolásra és átgézelésre készítő formában is, de jelen vannak, s éppen ezért Sinkó életműve irodalmunk számára el nem múlóan aktuális kérdés.”

Itt említjük meg, hogy Bálint István recenziója (Egy vázlat, amelyből nem lesz portré. *Üzenet*, 1975/11.) a sinkói gondolat legjelentősebb történelmi érdemének azt tartja, hogy hatással volt a sztálini dogmatizmus és annak keretében a szocialista realizmussal kapcsolatos dogmák jugoszláviai leküzdésére.

Legvégül, a legújabb palackposták eszmei és művészetszemléléseinek sommázása nem lenne teljes, ha nem említenénk föl azt is, hogy glosszáink rovása közben, a budapesti *Valóság*, a bukaresti *Don Quijote útjai* és az újvidéki *Dolgozók* után, a zágrábi *Oko* is közölni kezdte a sinkói gondolati útkeresés egyik legfontosabb dokumentumát, a palackposták hullámát elindító *Szemben a bíróval* c. önéletrajzi esszét, mégpedig avval az igen fontos szerkesztőségi megjegyzéssel, hogy egyik legjelentősebb (jugoszláviai) irodalmárunk és forradalmárunk 40 évvel ezelőtt írt művéről van szó, s dr. Predrag Matvejević kísérőjegyzetének azon ígéretes tételével, hogy talán épp e szöveg megjelentetése fog majd emlékeztetni a Sinkó Ervin életműve — s külön a háborús naplója — iránti adósságra... (Vö.: Ervin Šinko: Pred licem suca. *Oko*, 1975. nov. 27—dec. 11.)

2.

Amint már jeleztük is bevezetőnkben, a legújabb palackposták az életmű eszmei és művészetszemléleti értékelése mellett az irodalmi értékelést is sürgetik. Jobbára oly módon, hogy a sinkói opus szépirodalmi részével vagy annak egy-egy részművével kapcsolatban irodalmi értékelést is adnak, s eközben — adekvát és inadekvát ítéleteikkel egyaránt — *hallgatólagosan* szorgalmazzák az alapos és rendszeres irodalmi fölmérést, másrészt pedig *explicit*e kinyilvánított igénnyel is e feladatra hívják föl a figyelmet. (A legerélyesebb ilyen szempontból Bányai Jánosnak Az élet mint alkotás c. kritikája, amely „Sinkó irodalmának, *költészetének mint költészetnek* alapos elemzését” szorgalmazza, valamint Sükösd Mihály tanulmánya, amely „kegyeletmentes” — a sinkói életmű esztétikai tetszértékelésének megfelelő! — szigorral hirdeti: „Régóta sejtjük és Sinkó Ervin kedvéért sem másítjuk meg az egyszerű igazságot: minden írásos mű, minden életmű annyit ér, amennyit pusztán szövegszerűsége a mindenkor olvasónak közvetít. A bármilyen fontos meghatározó körülmények csak értelmezik a művet. Végül is az számít, amit a kezünkben tartunk, olvashatunk, végleges üzenetként.”)

Az irodalmi értékelés szándéka — és megvalósulása — jelen volt már a Sinkó halálát követő első jelentős palackpostákban, Marijan Matković és Méliusz József átfogó tanulmányában is.

Az előbbi szerző Sinkó szépíróságának egészét minősíti. Abból indul ki, hogy a sinkói életműben műfajra való tekintet nélkül állandóan együtt van a moralista, a marxista forradalmár és a költő, s alkotóegyéniségének e hármassága olykor előnyévé, olykor meg hátrányává válik a szépíró Sinkónak: „Amikor műveiben a hitszónok, az értelmiségi prédikátor jut szóhoz, s ez nem ritka eset, akkor mondatai elnehezülnek, ellottyadnak, sorakoznak megfontolt, bölcs, mindentudó feleletek, amelyek teljesen eltakarják, láthatatlanná teszik az eleven, véres, örökké kíváncsi költői kérdések nyugtalan villanásait. (...) Sinkó mindig a közép-európai stílus magas, kiművelt szintjén mozog, azonban szépirodalmi alkotásaiiban nem mindig tudja megvalósítani alkotóegyénisége alapelemeinek mágikus harmóniáját, szuggesztív összhangját, de amikor ezt az ihletés szerencsés óráiban sikerül elérnie, akkor olyan műveket alkot, amelyek állandó helyet biztosítanak számára nemcsak a mi irodalmunkban, hanem a világirodalomban is. Ilyen esetekben nem semmisítik meg egymást, hanem összelelkeznek, átszövődnek a heterogén elemek, melyek másutt összeférhetetlenek: a költői vízió mágiája uralkodóvá válik, realizmusa szimbolikával árnyalódik, mondatai élesek, látomásosak lesznek.”

Méliusz József, mint előző cikkünkben láttuk, a sinkói szépíróságot nem egészében minősíti, hanem annak főleg széprózaival megvalósulásait méltatja. Bretter György tanulmánya viszont szintén tartalmaz általánosító értékítéletet is. Szerinte Sinkó stíluseszmenye demokratikus eszmény volt, s java írását ezen eszménynek és a gondolatíságnak a harmóniája, egysége jellemzi. Ellenben: „Ahol engedményeket tesz a rosszul értelmezett demokratizmusnak, ott képtelen kifejezni az új gondolatot, amely éppen mert új, eleve nem közérthető. Az ismert paradoxon érvényesül: a propagandisztikus stílus alkalmatlan az eredeti gondolat kifejezésére, az eredeti gondolat viszont hajlamos arra, hogy absztrakciókban oldódjék fel. A probléma, konkrétan lenni az absztrakción túl, az absztrakciók felhasználásával konkrétan. Sinkó igen jól ismerte ezt a követelményt, és saját írói munkájából is leszűrhetette a következtetést: ha szépirodalmat vagy éppen dokumentumirodalmat művel, akkor az érzéki konkrét, ha esszét vagy tanulmányt ír, akkor a logikai konkrét egyesíti a stílust és a gondolatot. Azon túl csak az ördög van: a megértett banalitás, vagy a szellem trapézmutatvány.”

Tamás Gáspár Miklós a fiatal Ernst Bloch szigorú kritériumával méri Sinkó művészségét. „... A művész, még az is, aki művészileg a legkitöröbben prédikatori, megismerő és tartalmi óhajt lenni, gyakran az innen-sőben reked meg. Gyönyörködött, de befestett, csak magukban zines üvegcserepek ezek: a jobbnak áhított világ éber álmái és végső kategóriáit nézve, ez az esztétikai megvilágosodás kritériuma: hogyan lehet a dolgokat lekerékíteni, anélkül, hogy apokaliptikusan megszűnnének; hogyan ábrázolható minden dolog és minden ember a végső határ felé tett ugrás közben...” — idézi szerzőnk a *Geist der Utopiet*, s mivel úgy véli, hogy a szépíró Sinkó mindezt nem oldhatta meg, e szigorú követelménynek nem tehetett eleget, inkább gondolkodónak tartja, s csak azután művésznek, ám „nem igazán autentikus művésznek”.

Sükösd Mihály úgy látja, a XX. századi magyar irodalom szélsőségekben bővelkedő története nem ismer töredezettségben és teljességben,

kilengésekben és végső egységben gazdagabb életművet, mint amilyen Sinkó Erviné; az újkori magyar irodalom mennyiségileg és műfajváltozatokban egyik leggazdagabb, a teljesítmény tekintetében egyedül a Németh László-opushoz mérhető életmű az övé. Sükösd szerint azonban, ennek az életműnek nem a hagyományos belletrisztikai műfajok — vers, széppróza, dráma — képezik az értékcsúcát, annak ellenére sem, hogy Sinkó Ervin nemcsak világlátásával, de írói tehetségképletével is kiválik a maga nemzedék- és eszmetársai közül, akik nemzetközi rangú szaktudósok (Mannheim Károly, Hauzer Arnold, Tolnay Károly, Antal Frigyes), egyetemes és magyar filozófusok (Lukács György, Fülep Lajos), illetve ideológusok lettek (Révai József), s csak kisebb részük vált szépíróvá (Balázs Béla, Lengyel József, Komját Aladár). Ez a sajátos sinkói írói tehetségképlet viszont Sükösd szerint elsősorban s mindenekelőtt az esszében és a naplóban, illetve a naplójegyzetektől tárgyiasult tanulmányban és „a naplójegyzetté alanyizált esszében” érvényesül igazán termékenyen, s nem a hagyományos belletrisztikai műfajokban. Megállapítása, miszerint Sinkónál sokszor mellékessé és mulandóvá minősül az egykor eleven információ, mivel nem stilizálódik általánossá s a dokumentáris értéknek nagyobb a szerepe, mint az esztétikai minőségnek: mindenekelőtt a sinkói szépirodalomra vonatkozik.

Az életmű szépirodalmi értékeit Bálint István idézett recenziója értékeli le a legszélsőségesebben. Szerzőnk úgy hiszi, „csak a sinkói életút és gondolatvilág érdemli ki figyelmünket, azok az alkotások viszont, amelyekben ezeket megfogalmazva kivetíti, elég gyengék”. Ennek az „elég gyenge” szépirodalmi minőségnek Bálint a sinkói alkotóerő gyengeségében véli megtalálni a magyarázatát: „A kreatív erő gyengesége: a hatalmas élményből, a csodásan gazdag életből gyenge versek, közepes prózai művek és mindössze két maradandó alkotás született.”

Az életmű globális irodalmi értékelései után vessünk pillantást a lackposták azon üzeneteire is, amelyek ezt az általános minősítést műfajonkénti és művek szerinti minősítéssel konkretizálják.

A reflektálók Sinkó *szépprózájának* szentelnek legnagyobb figyelmet. Vegyük számba először azokat a véleményeket, amelyek a sinkói epikus teljesítmény *egészére* vonatkoznak.

Marijan Matković az elementáris gyűlölködések és rettegések eszázadi légkörének mesterei visszaadását, a meditatív próza kifinomult érzékenységgű pszichologizmusát és a lírikusian reflexív jelleget dicséri Sinkó epikájában, s úgy véli, az ember és forradalom eszázadi viszonyával kapcsolatos, személyesen megélt etikai kérdések biztosítják e széppróza „súlyát és dimenzióját, hőmérsékletét és tragikus szépségét”. Méliusz József az egész prózai életművet ragyogónak minősíti, közelebről pedig a dosztojevszkiji epikus technikával rokonítja a sinkóit, miközben legfőbb művészi teljesítményének „a dolgok mögötti dolgok” felderítését, az elidegenedés sikeres megragadását és annak egyféle — „a változtatás felkelő etikuma” révén történő — alkotói túlhaladását sugallja. Sükösd Mihály nem a fikciót, hanem a gondolatiságot, „az egyszerű, halott dokumentumok intellektuális életre keltését” tartja maradandónak e szépprózában, míg Bálint István, mereven szétválasztva a dokumentumjellegét és a „művészi, esztétikai értéket”, a sinkói dokumentarizmust passzív, életre nem keltett, nem-kreatív tartozéknak sejteti.

Az egyes konkrét szépprózai alkotásokról is igen változatos véleményeket találunk a régi és újabb palackpostákban.

A húszas-harmincas években keletkezett *kisprózákat*, pontosabban a *Korunkban* képviselt sinkói prózairodalmat Méliusz József a „csúcsra ért szocialista forradalmi irodalom” tárgykörébe sorolja, amely „a népfrentiságot legmagasabb eszmei és művészi szinten és a kortársi világirodalom egyetemes színezésével fejezte ki”. Ezzel szemben Bretter György úgy véli, ezekben a novellákban, a mindenki számára érthető demokratikus kisprózákban túl egyszerű és problémamentes a világ („itt az elnyomott, ott az elnyomója”), a történetek túl egyértelműek s pusztán a lázadás életképeit adják. Hasonló a véleménye e novellisztikáról Bányai Jánosnak is: „Az ekkor írt novellákból valójában az a szenvedély hiányzik, ami a tanulmányokban »világít«. Egysíkú szociális tartalmuk, problémamentes formájuk, szándékoltan fülberágó tanulságuk folytán az állatmesék szintjére süllyednek.” (A gondolkodó drámája, i. h.)

Sinkó *kisregényeit* a múltkori és jelen cikkünkben szereplő kritikusok és interpretátorok közül Marijan Matković méltatja külön figyelemmel. Közülük mindenekelőtt az *Aegidius útra kelését* emeli ki, miközben átveszi a jugoszláviai magyar kritika egyértelmű, e kisregény kötetben való megjelenésekor (1963) kialakult ítéletét, hogy az *Aegidius-parabola* a szépíró Sinkó egyik csúcsteljesítménye. Marijan Matković a maga részéről így indokolja ezt az ítéletet: „... a huszonnyolc éves fiatalember (...) az ihlet szerencsés óráiba s nyilván a saját, intim vereségeinek keserű tapasztalataiból egy művet alkot, mely több jelentésű struktúrájával nemcsak az ő későbbi alkotói sorsát anticipálja, hanem századunk tragikus dilemmáit is! (...) Nem szőtt bele Sinkó e műbe semmit sem az addigi életéből, annak egyetlen eseményét, egyetlen rekvizitumát, a konkrét valóság egyetlen kulisszáját sem, és mégis, írói és forradalmári lényege egészében benne van: a lelkiismeretnek, az emberi felelősségnek ez a harmincéves háború történelmi keretébe helyezett, lírai szimbolizmussal árnyalt története nemcsak saját egyéniségének legautentikusabb és legszuggesztívebb kifejezője, hanem a szocialista korszak drámájának is.” Az *Aegidius-történet* mellett Matković az *Áron szerelmét*, az *Elemér főhadnagyot* és az öregkori nagy-elbeszéléseket is az „autentikus, sajátos, közvetlen és szuggesztív”, a sinkói alkotóegyéniesség említett három elemét mágiikus harmóniába vonó, s nemcsak a jugoszláv irodalmakban, de a világirodalomban is megálló művek közé sorolja. (Sükösd Mihály az *Áron szerelmével* egyetemben „kitűnő hosszú elbeszélésnek” minősíti az *Aegidius útra kelését*.)

A két *nagy-regény* közül az *Optimisták* áll az irodalmi értékelés fókuszában. Marijan Matković szerint e regény egyes részletei és egész fejezetei „az európai értelmiség legszuggesztívebben megírt intim vallomásai közé tartoznak, a századunk első felében, forradalmi történések fényében és árnyékában létrejött világirodalom antologikus darabjai közé”, másrészt viszont efemérséggel, bizonygatással és száraz elmefuttatásokkal is terhes: „a szociológus, a moralista, a politikus és a pszichológus többször erőszakkal elfojtja a költőt, a feleletek igen gyakran felmorzsolják a kérdések zsengeit, a látott és átélt átadja helyét az áttanulmányozottnak és átgondoltnak.” Méliusz József az *Optimisták* „fortisszimós nagy bácskai nyitányát”, „a dübörgő, lélektépő, lelki drámát” méltatja a mű

legjelentősebb alkotói megvalósulásaként, s azt tartja róla, hogy a Monarchia szétrobbanásának egész epikus feszítőerejét magába sűríti s a modern magyar regényírás legjobb lapjai közé tartozik. Sükösd Mihály „regényfikcióvá emelkedő életrajzi dokumentumnak” tartja az *Optimistákat*, nagy könyvnek, de nem regényremeknek. Tanulmányából e műkettős megítélése olvasható ki. A „neveltetési regény” klasszikus hagyományaihoz igazodó szöveggént „alaposan túlírt, önmagánál sokkal hosszabb” alkotásnak, eseményt esemény után ragasztó, a részleteknél hosszú leírásokkal és hosszú párbeszédekkel sokáig elidőző műnek, számos fejezetében fáradt szövegnek és fárasztó olvasmánynak minősíti, s csak néhány nagy tablóban és tömegjelenetben fedezi fel Sinkó epikai erejét. *Esszé regényként* azonban Sükösd a magyar irodalom egyedülálló alkotásának tartja az *Optimistákat*, olyan műnek, amely „folytonos intellektuális izgalomban tart, mert senkinél nem olvasható információt közöl tárgyáról, a magyar 19-ről, a magyar proletárforradalmat átélő-csináló, boldog és csalódott értelmiségi nemzedék gondolkodásáról, létezéséről”. A sikeresen megragadott téma és izgalmasan/izgatóan kivetített tartalom mellett szerzőnk az esszéregény sajátos technikáját, művé formálódását is dicséri: „Az *Optimisták* a forradalmat vállaló-cselekvő értelmiségi lét és értelmiségi tudat totális ábrázolására törekszik, s bár epikus képzelettel nem, intellektuális eszközeivel megközelíti a teljességet. Dokumentumbőségével, párbeszédre tördelt alanyi filozófiájával, máig nyitott etikai kérdéseivel az *Optimisták* az újkori magyar esszéregény társtalan teljesítménye.” Végül, ide kívánczik Bányai János első kritikájának (A gondolkodó drámája) azon megjegyzése is, hogy az *Optimistákat* a malraux-i alkotói szenvedély, a lírai reportázs kényszere diktálja.

A *Tizennégy nap* írói, művészi erényeit és fogyatékoságait Marijan Matković ugyanarra vezetői vissza, amire a sinkói széppróza minőségét általában is visszavezette: az alkotóegyéniség heterogén alapelemeinek sikeres, illetve sikertelen epikus ötvözésére. Méliusz József e regényről azt állapítja meg, hogy „drámai epikával, konkrétan éri tetten” a fasizmus fenoménjét, s „műfaji koncepciójával, lélektaniségével, költészetével, architektúrájával, de még alakjaival is az új magyar regény birodalmában leginkább helyezkedik el Déry Tibor Befejezetlen mondata mellett”. Bretter György viszont úgy véli, ez a regény „a dokumentum és a fikció határán képtelen megszabadulni a szolidaritás könnyeitől, s általánosabb üzenet híján inkább egy tragikus esemény leírása, mintsem tragédia. A *Tizennégy nap* bizonyos értelemben felszámolja Sinkó irodalmi illúzióit: a fikciót ezután szinte teljesen kizárja, és (...) már csak a dokumentum-irodalom érdekli”. Bálint István hallgatólagosan átveszi a dokumentumszerűség teljes felülkerekedésének e tételét — melynek az *Áron szerelme*, a három öregkori nagy-elbeszélés és a torzónak maradt regényindítás lényegesen ellentmond —, s a pusztá dokumentumjellegén túl alig talál valamit a *Tizennégy napban*: „Az ember élvezettel olvassa a regényt, örömmel veszi tudomásul, hogy egy-egy alakját milyen plasztikusan rajzolta meg, érdekes eszmékkal, társadalmi képpel, egyéniségekkel ismerkedik meg, és csak a végén (...) döbben rá, hogy Sinkó nem tud mit kezdeni ezzel a történettel, egy elképzelt sémára próbálja

ráhúzni, néhány érdekes gondolat és kép felvázolásánál többre nem futotta erejéből.”

A másik két hagyományos belletrisztikai műfajnak, a *lírának* és *drámának* lényegesen kisebb figyelmet szentelnek a palackposták írói. Marijan Matković megemlíti, hogy a *Čudesni izletnik* c. prózavers-füzet „megrázó lírai vallomás”; Bretter György Sinkó krisztiánus verseiről, pontosabban: krisztiánus költészetének csak *A fájdalmas Isten* (1923) tartó szakáról azt írja, hogy ezek a költemények részletszépségeik ellenére sem voltak nagy versek, s a költő halálát és az ideológus születését jelzik, mivel e kötet után Sinkónál soha többé nem jutott döntő szerephez a vers; Tamás Gáspár Miklós átveszi Bretter líraértékelését; Sükösd a költő korai kiégésének magyarázatát abban véli megtalálni, hogy Sinkó idejében észrevehette: líráját elnehezíti, didaktikussá koloncolja a filozófiai közölnivaló. Végül, Matković a két sokat játszott Sinkó-dramát is átutalja a filológiába: „Az Informbiro témájára írt mindkét, lényegében pszichológiai drámája (*Elítéltek*, *Szörnyű szerencse*) laposságokkal, napi-politikai célszerűséggel van terhelve; bennük a párbeszédok szócsatákká, a szereplők a szerző intim dilemmáinak szócsövévé válnak. Élettémáival viaskodva a moralista Sinkó cserbenhagyta a drámaköltőt...” E két játszott drámával szemben Matković a kéziratban, német fordításban fennmaradt *Élő holtakat* tartja sikerültebbnek.

Ugyanezen szerző Sinkó *publicisztikájáról* is ad irodalmi értékelést. Szerinte az 1945—49 közötti időszakban — ahogy írja: „a szent és sértetetlen agitprop kultúrdiktatúra djilasi, zogoviói változata idején” — Sinkó nem írt meg egyetlen különösképp értékes, kommentár nélkül is időtálló publicisztikai művet sem, ám mégis joggal került az akkori horvát közírás élvonalába: „... az efemer cikkei is — a maguk mivoltában, pusztá gyakorlati célszerűségükben is — arról az emberről vallanak, aki enciklopédikus tudással és gazdag élettapasztalattal felvértezve szuverénül mozog az anyagban, amelyről ír. Éppen ezért, a párhuzamokkal, történelmi és filozófiai asszociációkkal telített írásai mindig az »engedélyezett« határát súrolták, egy kissé mindig gyanúsak és eretneknek tűntek háború utáni éveink szocialista gondolatának buzgó, ma már tökéletesen feledésbe merült lelkipásztorai szemében.” Sinkó antikominformista publicisztikájának Matković még kifejezettebb irodalmi értéket tulajdonít. Az 1948-as év drámáját Sinkó személyes drámájának is tartja, melyet „szenzibilis alkata minden idegszálával átélt s amelynek tartama alatt erkölcsi és költői katarzison esett át”; ebből vezeti le aztán szerzőnk azt a tételét, hogy a *Kisértet járja be Európát*, *Akik nem tudják, mi fán terem a szemérem* és *A mi második forradalmunk* c. könyvek oldalain a publicisztika olykor poézisbe, a tényanyag fantasztikus vízióba s a konkrét vita erkölcsi vádba csap át, olyan minőséget eredményezve, amelynek „a horvát irodalom kereteit meghaladó történelmi jelentőségét nem tévesztheti szem elől annak a kornak egyetlen, valamelyest is tárgyilagos kultúrtörténésze sem”. Sükösd Mihály ezzel szemben csak azt látja ezen időszak sinkói publicisztikájában, hogy írója „a vezércikk-sablonok színvonalán védelmezi a jugoszláv szocializmus akkori külön útját”, illetve: „Sematikus vádakra sematikus védelemmel válaszolt.”

Méliusz József volt az első a cikkeinkben számba vett palackposták írói közül, aki kilépett a hagyományos belletrisztika hármasszerű műfajkerek-

téből s az irodalmi, alkotói, művészi értékeket a sinkói *esszéisztikában* is kimutatta. Abból indulva ki, hogy a sinkói gondolat egyszerre filozófiai és lírai, „csupa szétrobbanással fenyegető feszültség”, amely nála is, akárcsak Fábrynál és Gaál Gábornál, nyilván úgy jön létre, hogy belül feszülő intenzív ellentétek és ellentmondások sülnek ki a szavakban és mondatokban, a szavakat és mondatokat feszítő tartalom felszínre jutásában és formává válásában — Méliusz a sinkói esszéírást „állandó, folyamatos, elektromos kisüléshez hasonló benső történéssel” azonosítja. E stílus immanens tartozéka a vallomásságot, az avantgarde dinamizmust és az emotív fűtöttséget jelöli meg, s mint ilyet, a Fábry—Gaál- és Sinkó-opus legjobb teljesítményeiben megtestesülve, egy jellegzetes magyar esszéstílus születésével minősíti; más szával, szerzőnk a sinkói—gaáli—Fábry Zoltán-i esszéisztikában azon sajátos magyar esszéstílus megalapozását látja és értékeli, amely határozott vonásokkal válik el mind a szellemtörténeti iskola, mind a „népi” irányzat esszé-stílusától, de a Lukács György-i, újterminológiájú esztétika-irodalmi stílustól is.

Bretter György a tanulmányíró Sinkó irodalmi erényeit a stílust és gondolatot egyesítő „logikai konkrétban” sejteti. Megjegyzi, hogy a tanulmányíró Sinkó „nem írt szépen, de németes mondatszerkezetei, a helytelen szórend miatt kopottnak tetsző jelzők ellenére is nagyon jól írt. Eredeti gondolkodó volt, tanulmányaiban, esszéiben mindenkor frappáns”.

Sükösd Mihály a sinkói esszét az életmű műfajhierarchiájának élére, az egész opus értékcsúcsára helyezi. E műfaj központi szerepének genézisét abban látja, hogy Sinkó alapos filozófiai műveltséggel rendelkezett ugyan, de mégsem válhatott szakfilozófussá, mert általánosító hajlamát és a tárgyilagos rendszerezés készségét elfojtotta világlátásának alanyisága, líraisága; mivel azonban lírikus sem lett a szó műfaji értelmében, Sinkó viszonylag korán megtalálta saját testhezálló, a (szak)filozófia és a költészet közötti, közbülső műfaját, a tanulmány és a napló határán álló esszét, amely sokat hasznosít a versből is és a filozófiai traktátusból is, de azok követelményeitől függetlenül is tudja magát. A „naplójegyzetektől tárgyiasult tanulmány, a naplójegyzetté alanyizált esszé” sinkói műfajának központi szerepét Sükösd még egy érdekes érveléssel: nem alkotáslélektani, hanem életrajzi ténnyel is alátámasztja: „Ez az esszé az egyszemélyes gondolkodás és a láthatatlan, csak elképzelt közönséggel folytatott kommunikáció egységének műfaja. Mintha maga elé beszélne Sinkó Ervin, boldogan tapasztalva, ha írásának (hangos beszédének) önmagán túl is akad hallgatója. A műfaj nyilván nem független a szerző életútjának körülményeitől: a tartós magánytól, az olvasóközönség gyakorlati hiányától és eszményi feltételezésétől.”

Az *elsőrendűen* esszéírónak minősített Sinkót szerzőnk „telivér esszéistának” tartja, de úgy találja, hogy „nem keveset vét az esszéírás kötelező szabályai ellen”. Sükösd ilyen jellegű hiánylistája meglehetősen hosszú: „Először is nem jó stíliszta. Nem ismeri az esszé-fogalmazás rejtettebb árnyalatait, a túlságosan kedvelt, hosszú, összetett-alárendelt mondatszerkezeteket nem képes feszesen megépíteni, a magyaros szórenddel hadilábon áll, gyakran szembeötlő nyelvtani henyeségeket követ el. Nehézked, németes mondatszerkesztése, a sok idegen műszó használata olykor Lukács György fogalmazásmódjára emlékezteti a magyar olvasót.” Miután a szakfilozófusi, személytelen lukácsi közlésmódot jó-

részt felmenti e stilisztikai minősítés alól, szerzőnk így zárja „az esszé-írás kötelező szabályai” ellen elkövetett sinkói vétségek listáját: „Sinkó azonban személyes esszét ír, stílusa felismerhetően egyéni, szövege mindig kifejező, többnyire világos, csak éppen nem szép, ormótlan. Ugyanide tartozik, hogy amilyen remek előadó és elemző, olyan rossz szerkesztő. Hajlamos a túlírásra, általában bőbeszédű, a kelleténél több egyenes idézettel dolgozik, némely gondolata túl sokszor tér vissza a kifejtés során.” A kérdésre aztán, hogy mindezen szabálysértések ellenére Sinkó mitől nagy esszéíró mégis, Sükösd tematikai, tartalmi és módszertani értékekre utal. Megállapítja, hogy az újkori magyar esszé tárgyilag is gazdagabb lett Sinkó esszé-opusával (a német misztikusokról, Kierkegaard-ról, a Dosztojevszkij-regények erkölcsfilozófiájáról pl. magyarul elsőnek Sinkó mondott érvényeset); tematikai/tartalmi többletet képez Sinkó esszéírásában, hogy ő a forradalmár-értelmiségi gondolati küzdelmeinek sorozatát örökíti meg, s esszéesztikájának tartópillére az ironikus korrekciókkal mérsékelt messianisztikus remény, a világtörténelemben-gondolkodás, a XX. század legfontosabb, legmesszebbre mutató elméleti és gyakorlati mozgalmához való kötődés; végül, a sinkói esszéírás módszertani hozamaként az olvasható ki Sükösd tanulmányából, hogy „a filozófusokat nem a szakfilozófiatörténet nomenklatúráinak szabályai szerint idézi fel, hanem az egyetemes emberi gondolkodás elmúlt, eleven alakjaiként, akiknek töredékes problémafelvetése, töredékes problémamegoldása a mindenkor olvasót a probléma jelenidejűségére ébreszti rá”, másrészt viszont, lévén hogy Sinkó mindenekelőtt etikai esszéket ír, hőseinek erkölcsi magatartását és teljesítményét mérlegeli, s még a leginkább irodalmi tárgyú írásai sem vegytiszta esztétikai minőséget mérnek meg, hanem az etikumtól elválaszthatatlan esztétikumot kutatják.

3.

Csak ismertetni, s nem cáfolni, elvitatni vagy kiegészíteni akartuk az életmű irodalmi értékeléseit. A több vonatkozásban rokon és eltérő, hasonló vagy egymást tagadó nézetek átpásztázása önmagában is meggyőzhetett bennünket arról, hogy egy életműről van szó, melynek gondolati — filozófiai és esztétikai — fontossága mellett kétségtelen irodalmi, művészi értéke is van. A palackposták ennek a számbavételét éppoly sürgető feladatként szorgalmazzák, mint a gondolati örökség megismerését és *produktív* ápolását. Ezen túlmenően pedig az irodalmi-esztétikai értékelésnek máris olyan impozáns szempont-mennyiségét és érvhalmazát mutatják fel, hogy pusztán rájuk támaszkodva is — kismonográfiát lehetne írni Sinkó Ervin életművének irodalmi erényeiről és fogyatékoságairól! Ha ehhez még hozzávesszük, hogy bibliográfiai gyűjtésünk tanúságaként — s a közhiedelemmel ellentétben — a sinkói műről 1916-tól napjainkig hatalmas kritikairodalom gyűlt össze (saját munkáinkat s az apróbb és névtelen ismertetőket nem számítva, mintegy 120 [!] fontosabb kritika és tanulmány!) — akkor nyilvánvaló lesz, hogy az opus irodalmi értékelésének (és újraértékelésének) máris megvan a szolid szakmai alapja. Kezdődhet tehát e másodlagos (kritikai) anyag számbavevése és elemzése, az elsődleges — sinkói — dokumentumok irodalmi vizsgálatával egy-

idejűleg vagy azt megelőzően. A kritikairodalom termékeny és termékenyítő, a szűk szakmai határokat és az individuális foglalatosságát meghaladó vizsgálatához azonban elengedhetetlenül szükség lenne arra, hogy Kiadónk — mielőbb megjelentesse az életműről szóló válogatott kritikák és tanulmányok gyűjteményét . . .

Ennek az alapos értékelő munkának, természetesen, „itt és most” nem akarunk elébe vágni. Csupán néhány olyan filológiai és módszertani megjegyzést teszünk, amelyet a régebbi és az új palackpostákból kiemelt irodalmi értékelések váltottak ki, s amelyek talán hozzájárulhatnak az életmű minél pontosabb irodalmi értékeléséhez:

1. A Sinkó-opus csakugyan egy *sajátos* „írói tehetségképlet” eredménye, következésképp: *sajátos* — adekvát — értékelési módot is igényel. Az íráság és irodalmiság, művészség és művésztelenség anakronisztikus, múlt századi kritériumaival, egy szemellenzős „belletrisztikacentrikus” prekoncepcióval ezt az életművet is — akárcsak a magyar, a délszláv és európai irodalmak megannyi századi életművét! — *jórészt* s viszonylag könnyűszerrel ki lehetne iktatni az irodalom (korszerűtlen) fogalmából, illetve a vers-dráma-széppróza „szentháromságára” redukált századi irodalomtörténetből.

2. Egy ilyen leszűkítő kritériummal is *van* mit keresni a sinkói életműben, de csakis akkor, ha a minőségileg kiegyensúlyozatlan opushoz szelektív szándékkal közeledünk, s nem engedjük meg, hogy az efemer részművek sokasága befedje, láthatatlanná és értékelhetetlenné tegye a mű legéletképesebb esztétikai álladékat. Ez viszont, szerintünk — a szépirodalom műfaji „szentháromságára” korlátozódva — mindenekelőtt a következő művekből tevődik össze:

a) A *Tesvér*, a *Nyugat* s főleg a *Ce Soir* lapjain közölt azon kisprózák, amelyek nem annyira szociális, hanem intellektuális realizmussal íródtak, lírikusi fogantatásúak s esztétikai tartópillérük a sajátos sinkói emberszemlélet.

b) Kisregények és nagyobb elbeszélések: *Az áruló*, *Aegidius útra ke- lése*, *Elemér főhadnagy*, *Áron szerelme*, *A Dög*, *Előjáték*, *Utolsó beszél- getés*.

c) Regények: *Optimisták*, *Tizennégy nap*.

d) Válogatott versek (*A fájdalmas Istenből* és a *Čudesni izletnikből*), de főleg a kötetben kiadatlanokból: *A fájdalmas Isten* (1923) előtt írt gép- iratos ciklusok, a *Testvér* (1924/25) ciklusai és vál. versei s egyéb gép- iratos versek 1919—1945-ből.

3. A széppróza és líra mellett időálló irodalmi értékek lappanganak Sinkó publicisztikai, napló- és memoár-irodalmi, esszéista és irodalom- történeti opusrészletében is. E változatos műfajrepertoárjából egy ugyancsak szigorú szelekcióval mindenekelőtt a következő műveket és műrészleteket kellene kiemelni a mulandók vagy máris elévültek közül:

a) Részletek *Az út* című, kéziratos Tanácsköztársaság-krónikából.

b) Szarajevói és ún. drvari napló (1939—1944).

c) *Egy regény regénye*.

d) *A vasút*, *Akik nem tudják, mi jár terem a szemérem*, *Kisértet járja be Európát*, *A mi második forradalmunk* válogatott tanulmányai és legjobb fejezetei.

e) Válogatás a jugoszláv lapokban és periodikákban található, begyűjtetlen publicisztikából.

f) Válogatott — önéletrajzi-lírikusi tartalommal is telített — etikai-filozófiai esszék Sinkó kötetéből (*Književne studije, Falanga antikrista, Sudbonosna pisma I—II, Epikurosz hervadt kertje, Don Quijote útjai*); az *Internationaléből* és a *Magyar Alföldből*; a *Testvér* gazdag esszéanyagából; az 1945 előtti kéz- és gépiratos esszéesztetikából; a brácsi és rábi esszéesztitikus prózából; az 1945 utáni időszak kötetbe nem gyűjtött esszéiből.

g) Inkább szépírói, mint tudományos jellegű irodalmi portrék és portrészletek válogatása (a felsorolt horvát, ill. *A magyar irodalom* és a *Csokonai életműve* c. kötetekből, valamint a be nem gyűjtött folyóirat-publikációkból).

4. A szigorúan megszelektált szépirodalmi (lírai és prózai), valamint a nem „szép”-, de ugyancsak irodalmi jelleggel bíró életműrészlet értékelésekor természetesen ahhoz az alapvető szemponthoz kell igazodni, amelyet palackpostáink írói, termékeny esztéta-türelmetlenséggel, a sinkói, irodalomnak, költészetnek *mint* költészetnek, illetve a művek pusztá *szövegszerűségének* értékelő vizsgálatával jelöltek. Az efemeritől megtisztított, különválasztott, sinkói életműrészlet ugyanis *elbíri* a szigorúan egyszerű alapigazságot, hogy minden írásos mű végül is annyit ér, amennyit szövege, végleges üzenetként, a mindenkori olvasónak közvetít.

5. Ehhez az alapvetően fontos szemponthoz azonban, a minél adekvátabb értékelés érdekében, nézetünk szerint társítani kell egy „irodalomtopográfiai” is. Egy olyan vizsgálati szempontot, amely lehetővé tenné a sokszálú és sokfelé kötődő, az európai irodalmi térségek különböző pontjain megvalósult — és szétszóródott — sinkói életműnek a *konkrét* tér és *konkrét* idő keretei közötti értékelését. Azt az értékelésmódot, amely az idő és hely, az időbeli és térbeli hovatarozás számbavételét nem az esztétikai felmentés, hanem épp a minél árnyaltabb, konkrétabb és reálisabban-viszonyító esztétikai értékelés érdekében alkalmazná. Az immanens analízissel, a mindennemű mellékkörülményt kizáró pusztá szövegvizsgálattal ilyen vagy olyan értékke minősülő — eleve megszelektált — sinkói életműrészlet milyen *relatív* értéket képvisel a magvalós „irodalomtopográfiai” honában, honaiban? Mit jelent például Sinkó legértékesebb krisztiánus-lírikusi teljesítménye a XX. századi magyar líra antipozitivistá, ezoterikusan vallásos, reflexív áramában? S milyen viszonylagos értéket képvisel 1945 előtti intellektuális kisprózája a magyar irodalmi baloldalon? Hol az érték-helye a fent kiemelt kisregényeinek és nagy-elbeszéléseinek az eszázadi forradalmak és ellenforradalmak esszenciális-emberi problémáit megragadó európai irodalomban? Milyen viszonylagos esztétikai értéket képvisel az *Optimisták* a magyar esszéregény, s milyet — a *Tizennégy nappal* egyetemben — a Monarchia-irodalom vagy a magyar szocialista regény történetében? Hol az adekvát helye a sinkói életműrészletnek a kortársi naplóirodalom értékskáláján? Az időállóság tekintetében mely jugoszláviai, magyar és nemzetiségi/kisebbségi magyar író életművéhez viszonyítható legadekvátábban a sinkói esszételjesítmény? A szellemi fontosság mellett milyen mértékben bizonyul irodalmilag is időállónak a megfelelő európai irodalomban Sinkó

személyes hitelű antisztalinista publicisztikája és memoáriróadalma? — A példakérdéseket tovább lehetne sorolni, de nyilván az eddigiekből is kitetszik: a jobb híján „irodalomtopográfiainak” nevezett értékelési szemponttal nem „alibit” szorgalmazunk Sinkó íráságra, művészségére, hanem csakis és csupán ennek az íráságnak és művészségnek történeti — végső soron egyetlen valós — esztétikai értékelését.

6. Banális alapigazság, de ezúttal is megkerülhetetlen: az irodalmi művek irodalmi értékeit elsősorban maguknak a műveknek kell demonstrálni, s csak másodsorban a szakkritikának. Ehhez pedig a sinkói életmű esetében — kiadás, kiadás és megint csak kiadás szükséges! Hisz minek, kinek és miért bizonygatni archívumban konzervált, folyóirat- és újságpéldányok rég megsárgult lapjain porosodó alkotásokról vagy réges-rég elfogyott könyvekről, hogy „értékesek ám”, ha a szent tunyáság és nem-törődőmség — vagy netán az egyik palackposta-íróknál által említett, „feledékenységet” parancsoló eszmék — továbbra is tetszhalott-létre ítéli a kritikailag is értékesnek talált Sinkó-műveket?

*

... De ne legyünk pesszimisták. Hisz az egyik honi palackposta meghozta, ím, az évek óta várt, egyelőre még félszeg, de mégis jelentős helyeslést, az első nyílt, írásos támogatást: „Az igazi (értékelő) munka talán nem is kezdődhet meg odáig, amíg a sinkói műveket nem ismerjük meg jobban — talán éppen összegyűjtött műveinek (...) kiadása révén.” (Bálint István: Egy vázlat, amelyből nem lesz portré, i. h.)

S az már mellékes, hogy e helyeslést nem az életmű eszmei és esztétikai értékeinek világos tudata, kellő gondolati és esztétikai fogékonysággal fölismert önértéke diktálta, hanem a szende/szentimentális *kegyelet*, az amatőr-hévvvel minorizált mű *írója* iránti, igen-igen megkésett tisztelet: „Sinkó (!) megérdemli, hogy elmélyülten, szeretettel foglalkozzunk vele, boncolgassuk életútját és életművét, elidőzzünk ennek az útnak egy-egy állomásán, kibogozzuk azt a vezérfonalat, amely végighúzódik művein, szóljunk egy-egy alkotásáról, a mögöttük rejlő dilemmákról, gondolatokról, felelevenítsünk egy-egy régi vitát. (...) legalább foglalkozzunk vele, mert tanúsítjuk, nem maradt nyom nélkül, hogy itt élt közöttünk.”

A lényeges az, hogy az indítvány úgy-ahogy, de ismét elhangzott — 1970 januárja óta első ízben! —, s talán azok, akik az amatőr kegyeletkedésnél többet is tehetnek, ezúttal komolyabban tekintenek az *életmű* — s nem az *írója* — iránti közös adósságunkra, az opusszal kapcsolatos közös feladatainkra.

Erre *készítenek* egyébként a palackposták üzenetei is.

Hisz szűkebb pátriánkban ki tudna továbbra is közönyösen viszonyulni e szomszédságból jött, mindenekelőtt a szakmaiaknak szóló, immár majd egy évtizede leírt eszmei és erkölcsi posztulátumhoz: „Az irodalomtörténet igazságos is tud lenni. Az igazság napján majd megtudjuk: volt a magyar irodalomnak még egy elfeledett nagy írója. Egy elfeledett kortársunk. Ez a rehabilitálás kérlelhetetlenül felveti majd a kérdést, milyen eszmék kényszerültek róla elfelejtkezni, és milyen eszmék váltották ki — vagy tették »szükségyszerűvé« — a feledékenységet.”

(1975 decemberében)